

PEDAGOGIKA NAZARIYASI VA TA'LIM JARAYONINI BOSHQARISH

Usmonaliyev Ikromjon Murodjon o'g'li

Qo'qon davlat universiteti dotsenti, PhD

Mo'minjonova Madinaxon Sherzod qizi

Qo'qon davlat universiteti iqtidorli talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogika nazariyasi va tarixi haqida ma'lumotlar berilgan bo'lib, bugungi kunda ta'lim tizimida pedagogikaning nechog'lik ahaniyatga ega ekanligi haqida so'z boradi. Shuningdek, maqolada ta'lim jarayonini boshqarish uslublari, uning metodik tamoillari haqida ham ayrim fikr-mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Pedagogika, ta'lim tizimi, mahorat, tarix, yuksalish, oqibat, ijtimoiy tuzulma, ta'lim jarayonini boshqarish, insonparvarlashtirish.

Абстрактный. В этой статье представлена информация о теории и истории педагогики, а также о том, насколько важна педагогика в системе образования сегодня. Также в статье содержатся некоторые мнения о методах управления образовательным процессом и его методических принципах.

Ключевые слова. Педагогика, система образования, мастерство, история, возникновение, последствия, социальная структура, управление образовательным процессом, гуманизация.

Abstract. This article provides information about the theory and history of pedagogy, and how important pedagogy is in the education system today. The article also contains some opinions about the methods of managing the educational process and its methodological principles.

Keywords. Pedagogy, educational system, skill, history, rise, consequence, social structure, management of educational process, humanization.

Kirish. Hozirda respublikamizning barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim borasida ham katta islohotlarni amalga oshirilmoqda. Ijtimoiy tuzilmalarni insonparvarlashtirishda yangi tamoyillarga asoslanish, bozor iqtisodiyoti munosabati qonunlari, mafkuraviy va axloqiy tamoyillarning o'zgarishi ishsizlik, moddiy yetishmovchilik, bolalarning nazoratsizligi, oilalarning ajralib ketish muammolarni ham yechimini topishga qaratilgan chora va tadbirlarni ishlab chiqishga asos bo'lmoqda. Bu holatda birinchi navbatda, bolalar, so'ngra esa kattalar ijtimoiy yordamga muhtojdirlar. Bunday sharoitlarda jamiyatning ijtimoiy muammolari bilan bog'liq bo'lgan pedagogik masalalarni hal qiluvchi, uning ijtimoiylashuvi jarayonida shaxsga yordam beruvchi mutaxassis sifatida ijtimoiy pedagogga talab paydo bo'ldi.

Har qanday mamlakatning kuchi uning, fuqarolarining ma'naviy yetukligi, intellektual salohiyatga egaligi bilan belgilanadi. Fuqarolarning ma'naviy etukligi, intellektual salohiyati esa ta'lim tizimining mazmuni, shaxsning har tomonlama shakllanishi uchun xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy shart-sharoitlarning mavjudligi, jamiyatda qaror topgan ijtimoiy sog'lom muhit darajasi, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, shuningdek, aholining etnopsixologik xususiyatlari, axloqiy qarashlari va hayotiy e'tiqodlari asosida shakllantiriladi. Ta'lim va tarbiya har qanday jamiyatning ajralmas tarkibiy qismi, madaniyatining ko'rsatkichi va taraqqiyotining asosidir. U ijtimoiy tajriba, ma'naviy-axloqiy va madaniy an'analarning birligini va vorisiyligini hamda jamiyat rivojini ta'minlaydi.

Tahlil va natijalar. Metodologiya, metodika va tadqiqot jarayonlari o'rtasidagi tafovut obyektiv ravishda vujudga kelgan vositalar tizimini aks ettiradi. Bunda gap haqqoniylikni o'rganish va obyektga yaqinlashishning turli darajalarida, ya'ni oliy (uning barcha o'zaro aloqalaridagi jarayonni qamrab

oluvchi), o'rta (ushbu tizimning ma'lum bir tarixiy sharoitlarda ishlashini qamrab oluvchi) va tajriba-sinov darajalarida tahlil qilish usullarini chegaralash haqida boradi. Umummetodologik daraja o'rganilayotgan muammoga umumiy ijtimoiy-falsafiy yondashuv bo'lib, u tadqiqot obyektni va predmetini, uning barcha jihatlari, aloqalari va vositalarini har tomonlama o'rganishni talab qiladi. Dialektik metod predmetni rivojlanishda, harakatda va o'zgarishda o'rganilishini ko'zda tutadi. O'rganilayotgan jarayonlar va hodisalarni bilishga bunday yondashuv o'rganilayotgan tizim, hodisa yoki jarayonning qaror topish va rivojlanish qonuniyatlarini ochish hamda ularni isloh qilish chora-tadbirlarini asoslash imkonini beradi. Dialektik metod ta'lim sifatini umumdavlat, jamoat va shaxs nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi, umumjahon qonuniyatlari va tamoyillarini e'tiborga oladi, ta'lim sohasidagi milliy madaniy-tarixiy va ma'naviy-axloqiy an'analar hamda qadriyatlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladi. Bundan tashqari, «ta'lim sifati» ham umuman, ham ayrim jihatlari bo'yicha doimiy «taftish» qilinadigan va to'g'rilab boriladigan dinamik hodisa sifatida ko'rib chiqiladi.

Bunda ta'lim sifatining muhim xususiyatlarini birlikda, o'zaro ta'sirda, o'zaro bog'liqlikda va rivojlanishda tahlil qilish ko'zda tutiladi. Tadqiqotning xususiy metodologik darajasi ular asosida tadqiq qilinadigan metodologik tamoyillar yig'indisidan iborat. Bular tizimli-tarkibiy tahlil, kompleks, dasturiy-maqсадli, shaxsiy-faoliyatli yondashuvlar, nazariya va amaliyot, ong va faoliyat birligi tamoyillari va boshqalardir. Tizimli-tarkibiy tahlil dastlab XVIII asrda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tizimi misolida ishlab chiqilgan. O'shanda tayyor metodologiya ishlab chiqilmagan edi, biroq u yaxlit o'rganishda tizimli-tarkibiy tahlil imkoniyatlari va istiqbollarini ko'rsatdi. Keyinchalik ijtimoiy-falsafiy, psixologik va pedagogik muammolarni ishlab chiqishda ushbu tamoyil tobora keng qo'llanilmoqda.

Ta'limni tizim sifatida jamiyat tuzilmasidan ajralgan holda ko'rish imkonini beruvchi mezon uning aniq maqsadga yo'naltirilganligidir. Tizimli yondashuvda ko'zda tutilgan maqsadli tahlil ta'limni ijtimoiy-iqtisodiy, demografik, siyosiy va boshqa jarayonlar bilan aloqalari nuqtai nazaridan ko'rib chiqish imkonini beradi. Ta'limning har bir tarkibiy qismi ham ana shu aloqaning muayyan jihatini aks ettirgan holda, aniq yo'nalishdagi maqsadga ega. Masalan, ta'lim sifati, ta'lim tizimining tarkibiy-mazmunli qismi sifatida davlat, jamiyat, shaxsning (ijtimoiy-shaxs buyurtmasi) maqsadli ko'rsatmalari va qadriyatlar bilan bog'liq yo'nalishlari, fan, texnika, madaniyat, texnologiyalarning taraqqiyot darajasi, shuningdek tizimning tegishli tarzda kadrlar hamda resurslar ta'minlanishi bilan belgilanadi. Ijtimoiy tizimni o'rganishda «hamma narsa hamma narsadan iborat» tamoyili maqbuldir. Murakkab tizimning tarkibiy unsurlarga bo'linishi ijtimoiy hodisalar va jarayonlarni tadqiq qilishning eng to'g'ri usulidir. Tizimli — tarkibiy tahlilning qo'llanilishi quyidagilarni nazarda tutadi

1. Ta'lim sifatini o'zaro ta'sirda bo'lgan tarkibiy qismlardan tashkil topgan yaxlit masala sifatida ko'rib chiqish. Shu boisdan, ta'lim sifati muayyan bog'liqlikda va iearxiyada bo'lgan qator tarkibiy qismlarni birlashtiruvchi yaxlit tizim sifatida tahlil qilinadi.

2. Ta'lim sifatini o'rganishda asosiy e'tibor tarkibiy qismlarning o'zaro va muhit bilan ta'siriga qaratiladi. Bunda ta'lim sifati tarkibiy qismlarining funksional iearxiasini va ularning bo'ysunishini aniqlash zarur. Faqat ana shu o'zaro ta'sir asosidagina birmuncha yuqori darajadagi hal qiluvchi tarkibiy qismlar yanada takomillashgan ta'lim sifatining shakllantirilishini ta'minlaydi. Ta'lim sifatining tashqi omillar bilan o'zaro ta'sirini o'rganish, unga ta'sir etuvchi shartsharoitlarni aniqlash hamda aks ettirilayotganning aks ettirilgani uchun ahamiyatini har tomonlama va chuqur ochib borish imkonini beradi.

3. Ta'lim sifatini dinamik holat sifatida ko'rib chiqish. U ham shaklan, ham mazmunan va pirovard (kutilayotgan, maqsadli va haqiqiy) natijaga qarab doimiy o'zgarib turadi. Bu holatlarni keltirib chiqaruvchi sabablarni aniqlash ta'lim sifatini rivojlantirish jarayonini samarali boshqarish imkonini beradi.

Ta'lim sifati va unga ta'sir ko'rsatuvchi shart-sharoitlarning asosiy tavsiflarini tadqiq qilish rivojlanish istiqbollari haqida fikr yuritish imkonini beradi. Bunday yondashuvda uni o'zgartirish jarayonida ta'lim sifati tarkibi va mazmunidagi o'zgarishlarni o'rganish imkonini yaratadi. Ta'lim tizimiga obyektiv ravishda xos bo'lgan integral sifat — inersiyalilik — ta'lim va kasb-hunar dasturlarining tegishli tarkibiy qismlarini takomillashtirishga tegishli darajada prognozlashtirib yondashish zarurligini anglashda, ularning aniq o'zlashtirilishini ta'minlashda, shuningdek, tegishli pedagogik tizimga singdirilgan ilmiy bilimlarning bashoratli yo'nalishi sharoitida hisobga olinishi mumkin. Aynan shu boisdan ham, uzluksiz ta'lim va pedagogika fani sohasida ijtimoiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy-tarixiy, etnopsixologik va boshqa turdagi prognoz qilish natijalarini majburiy tartibda integratsiyalashni ko'zda tutuvchi uzluksiz ta'limning yaxlit tizimini rivojlantirishni prognozlashga tizimli yondashish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim sohasida prognozlash va istiqbolni ko'zlab rejalashtirish masalalarini eng muhim muammolar qatoriga qo'shayotgan taniqli olimlar, pedagoglar va ta'lim tashkilotchilarining aksariyat ishlarida ushbu g'oya qat'iy ta'kidlab o'tilmoqda. Ammo vazifa ta'lim sohasidagi prognoz tadqiqotlarning zarurligini anglab etishdan respublikada ta'lim tizimini rivojlantirish uchun amalda aniq ifodalangan ijtimoiy buyurtmani amalga oshirish imkonini beruvchi tadqiqotlarning o'ziga o'tishdan iboratdir. Bunda ta'lim-pedagogik prognoz bilan bog'liq ishlarda istiqbolda ta'lim iqtisodiyotining prognozli muammolariga, masalan, istiqbolli miqdoriy parametrlar, ya'ni pedagogik kadrlarga, malakali ishchilar va mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojni aniqlashga,

turli xildagi ta'lim tashkilotlarining tegishli miqdori va ixtisosini bashorat qilishga, ularni oqilona joylashtirishga, ilmiy-pedagogik tadqiqotlar mavzusini istiqbolli rejalashtirishga, ta'lim tizimining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini aniqlashtirishga katta e'tibor beriladi.

Xususan, uzluksiz ta'limning turli darajalardagi maqsadlarini, ta'lim sifatini, uning mazmunini, usullari, o'quvtarbiyaviy faoliyat vositalari va tashkiliy shakllarini prognozli asoslash bilan bog'liq pedagogik va didaktik muammolar hamon yetarlicha ishlab chiqilmayapti. Uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishni bashorat qilishning asosiy metodologik va nazariy muammolariga oid mavzular doirasi juda kengdir.

Avvalo, pedagogik prognozlashning real ilmiy maqomini hamda bilimlarning ushbu tarmog'i qamrab oladigan o'sha fan sohasini aniqlash, pedagogik prognozlash mumkin bo'lgan obyektlarni va asosiy yo'nalishlarni ko'rsatish zarur. Shundan so'ng, prognozlash obyektlari va konkret shart-sharoitlarning o'ziga xos xususiyatini hisobga olgan holda, ta'lim sohasida tashxisli tadqiqotlarni tashkil etishga nisbatan yondashuvlarni belgilovchi metodologik tamoyillar tizimini asoslash lozim. Bunda prognozlash tavsifidagi ishonchli axborot olishni va uning to'g'riligini ta'minlaydigan muayyan tadqiqot usullarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda pedagogik prognozlash nazariyasi va amaliyotining dastlabki bosqichida O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishga oid turli prognoz loyihalarni ko'rib chiqish emas (vaholanki, ularni olish jarayonlari bayon qilinmagan holda bunga urinishlar bo'lgan), balki shunga o'xshash loyihalarni isbotlanganlik darajasini oshirish vositalari va usullarini izlash muhim o'rin tutadi. Shu bois yagona pedagogika fani pedagogik prognozlash doirasida yangi yo'nalishni, ya'ni barcha bo'g'inlarda uzluksiz ta'limning yaxlit, murakkab va dinamik tizimini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bashoratli tadqiqotlarning birinchi galdagi vazifalarini hal qilishga va shu bilan birga, ana shunday

tadqiqotlarni samaraliroq o'tkazish uchun muayyan metodologik yo'nalishlarni belgilab olishga diqqat-e'tiborni qaratish imkonini beradigan umumlashtirilgan, tartibga solingan obyektlarni aniqlash muhim.

Xulosa. Boshqaruvni turli nazariyalar asosida tasniflab, bir qator darajalarini aniqlash mumkin, ammo amaliyot nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda uning mazmundorligini inobatga olib, ikki darajaga ajratish maqsadga muvofiq: - boshqaruvning birinchi darajasi-jamiyat rivojlanishining turli davriy bosqichlarida institutlar faoliyat mexanizmini aniq tushuntira olishga qodir bo'lgan falsafiy, pedagogik, siyosiy, iqtisodiy va sotsiologik majmuasidan tarkib topgan boshqaruv nazariyasi; - boshqaruvning ikkinchi darajasi-boshqaruv obyektlarining yig'indisi, amaliy bilim va ko'nikmalarni, aniqroq aytganda, jamiyat taraqqiyotini ta'minlash maqsadida fundamental ilmiy nazariyalarni (matematika, mantiq, pedagogika, psixologiya, akmeologiya) qamrab olgan amaliy fan".

Boshqaruvning maqsadi, sohalari, yo'naltirilganligi, qo'llaniladigan usul va texnikalarini inobatga olgan holda uni umumiy, xususiy, shoshilinch, taktik va strategik kabi turlarga ajratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.M. Mirziyoyevning "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. T.: 2016y. 29dekabr.
2. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. Toshkent, O'zbekiston, 1999.
3. Djuraev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. –T.: Voris-nashriyoti 2006. -259 b.
4. Djuraev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. –T.: Voris-nashriyot, 2006. -259 b.

5. Djuraev R.X., Turg'unov S.T. Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarini boshqarishda menejmentning asosiy tushunchalari. –T.: Fan, 2006.
6. Valijonov R. va boshq. Menejment asoslari. –T.: Sharq, 2002.
7. Перегудов Л.В., Саидов М.Х. Менежмент и экономика высшего образования. Ташкент, Молия, 2001.